

<https://doi.org/10.5559/di.32.3.05>

VEZANOST ZA ŠKOLU I ADAPTIVNO PONAŠANJE ADOLESCENATA

Vesna BUŠKO
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Zagreb, Hrvatska

Petar BEZINOVIĆ
Rijeka, Hrvatska

UDK: 373.5.062(497.584)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 29. travnja 2022.

Rad se bavi ulogom školskih iskustava u tumačenju varijacija u bihevioralnim i doživljajnim aspektima prilagodbe adolescenata srednjoškolske dobi. Istraživanje je provedeno na podacima prikupljenim na stratificiranom slučajnom uzorku učenika ($N = 978$) obaju spolova i svih razreda srednjih škola Dubrovačko-neretvanske županije. Ispitane su dobne i spolne razlike u razini i strukturi povezanosti odabranih mjera školskih iskustava, načina provođenja slobodnog vremena i pokazatelja adaptacijskih ishoda. Značajno viši stupanj privrženosti školi i predanosti školskim obavezama utvrđen je kod mlađih učenika i djevojaka, dok se izloženost sredstvima ovisnosti očekivano pokazala značajno češćom među učenicima starijih razreda. Rezultati multigrupnih analiza strukturnih jednadžbi potvrdili su značajne izravne povezanosti pokazatelja školskih iskustava s mjerom općega zadovoljstva životom te posredne veze ovih varijabli s čestinom konzumacije sredstava ovisnosti. Opažene su donekle različite vrijednosti strukturnih parametara u spolno definiranim uzorcima, dok dobne razlike u dobivenom sklopu strukturnih veza nisu potvrđene.

Ključne riječi: privrženost školi, predanost školskim obavezama, strah od ocjenjivanja, slobodno vrijeme, korištenje sredstava ovisnosti, zadovoljstvo životom

Vesna Buško, Odsjek za psihologiju,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: vesna.busko@ffzg.unizg.hr

Uloga škole u kontekstu očuvanja mentalnoga zdravlja učenika odavno je predmet rasprava u stručnim i znanstvenim krugovima na području obrazovanja. Ovaj interes ne iznenađuje uzme li se u obzir relativno visoka zastupljenost zdravstvenih rizika u adolescenata, poput izloženosti sredstvima ovisnosti, rizičnih spolnih ponašanja te raznih oblika psiholoških poteškoća u mladoj populaciji. Ističe se tako važnost osjećaja prihvaćenosti, podrške, uključenosti i pripadnosti školskoj zajednici kao faktora koji olakšavaju prilagodbu učenika, pridonose razvoju socijalnih vještina, promiču školska postignuća, potiču ustrajnost i osobni razvoj (Anderman i Freeman, 2004; Bezinović i Tkalčić, 2017; Eccles i Roeser, 2011; Furlong i sur., 2003; Klem i Connell, 2004; Lei i sur., 2018). Značaj školskih iskustava razmatra se unutar više razvojnih koncepcija, a među središnjim konstruktima izdvaja se pojam vezanosti za školu (Libbey, 2004; Maddox i Prinz, 2003; Waters i sur., 2009).

O mogućoj zaštitnoj funkciji vezanosti za školu govori se već u kontekstu Hirschijeve teorije socijalne kontrole (Hirschi, 1969; Maddox i Prinz, 2003). Veze koje mladi uspostavljaju unutar socijalizacijskih okruženja djeluju, prema ovom autoru, kao određena vrsta neformalne kontrole ponašanja. Teorija tako postulira veću sklonost mladih konformiranju s prosocijalnim uvjerenjima i vrijednostima onih s kojima su ostvarili veću povezanost. Hirschi je (1969) inicijalno razlikovao četiri dimenzije vezanosti: uključenost (eng. *involvement*), privrženost ili emocionalne veze (eng. *attachment*), predanost, odnosno ulaganje (eng. *commitment*), te dimenziju uvjerenja koje škola promiče i zagovara (eng. *beliefs*). Teorija je s vremenom višestruko revidirana i u empirijskim provjerama povezivana s drugim koncepcijama, uključujući postavke teorije socijalnog učenja, teoriju privrženosti, kao i teoriju napetosti (v. Catalano i sur., 2004; Maddox i Prinz, 2003).

Razni teorijski okviri nudili su donekle različite perspektive, terminologiju, pa i definicije ovoga konstrukta, no može se reći da vezanost za školu generalno obuhvaća sklop stavova, emocija, motivacijskih i bihevioralnih tendencija povezanih s vlastitom školom i školovanjem (Roviš i Bezinović, 2011). Važnost konstrukta osobito se naglašavala u istraživanjima na adolescentskoj populaciji, što se čini razumljivim, imajući u vidu za to razdoblje karakteristične individuacijske procese praćene sve manjim oslanjanjem na obiteljske, a većim na izvanobiteljske odnose (Goodenow, 1993; Shocket i sur., 2006).

Vezanost za školu zauzima ključnu ulogu i u koncepciji o socijalnom razvoju Catalana i suradnika (Catalano i Hawkins, 1996; Catalano i sur., 2004). Autori je smatraju jednom od važnih socijalizacijskih domena, koja može inhibirati antisocijalno ponašanje i pridonijeti pozitivnom razvoju u djetinjstvu i adolescenciji. U ovom je modelu zamišljena kao nešto užo kon-

strukt i svodi se na dvije glavne dimenzije – privrženost i predanost (Catalano i sur., 2004). *Privrženost* je emocionalna sastavnica koncepta i podrazumijeva osjećaje koje učenik razvija spram škole i nastavnika, odnosno bliske afektivne odnose koje u njoj ostvaruje, dok *predanost* opisuje spremnost da se ulaže trud i vrijeme u izvršavanje i svladavanje zahtjeva koji proizlaze iz školskih aktivnosti, uključujući i uvjerenja i vrijednosti koje škola promiče. Razvoj vezanosti za školu prema ovoj je teoriji određen stupnjem u kojem škola nudi prilike za aktivno i smisleno sudjelovanje u obrazovnom procesu, zatim kognitivnim, emocionalnim i socijalnim vještinama potrebnima za uključivanje u školske aktivnosti, stvarnom razinom uključenosti učenika, kao i prepoznavanjem i podržavanjem uključivanja učenika.

Pretpostavljeni antecedenti i ishodi vezanosti za školu ekstenzivno su istraživani, a pokazalo se da opća razina, struktura, kao i procesi razvoja vezanosti i njezinih dimenzija, ovise o nekim općim demografskim i kontekstualnim obilježjima, poglavito o dobi, spolu, kulturnom kontekstu, pa i vrsti škole koju učenici pohađaju (npr., Catalano i sur., 2004; Frydenberg i sur., 2009; Furlong i sur., 2011; Lei i sur., 2016; Lietaert i sur., 2015; Shocket i sur., 2006; Wang i Fredricks, 2014). Mnogi empirijski dokazi govore o značajnim i pozitivnim vezama mjera vezanosti za školu, kao i srodnih koncepata uključenosti u nastavu i njihovih subdimenzija, s pokazateljima akademskog uspjeha (Bryan i sur., 2012; Lei i sur., 2018), zadovoljstva životom (Upadyaya i Salmela-Aro, 2013), a negativnim s mjerama hiperaktivnosti, sukoba i kršenja normi, agresivnoga ili delinkventnoga ponašanja (Lei i sur., 2016) te nizom drugih nepoželjnih psihosocijalnih ishoda, uključujući i uživanje sredstava ovisnosti i pojavu depresije kod adolescenata (Cornell i Huang, 2016; Furlong i sur., 2011; Li i Lerner, 2011; Waters i sur., 2009).

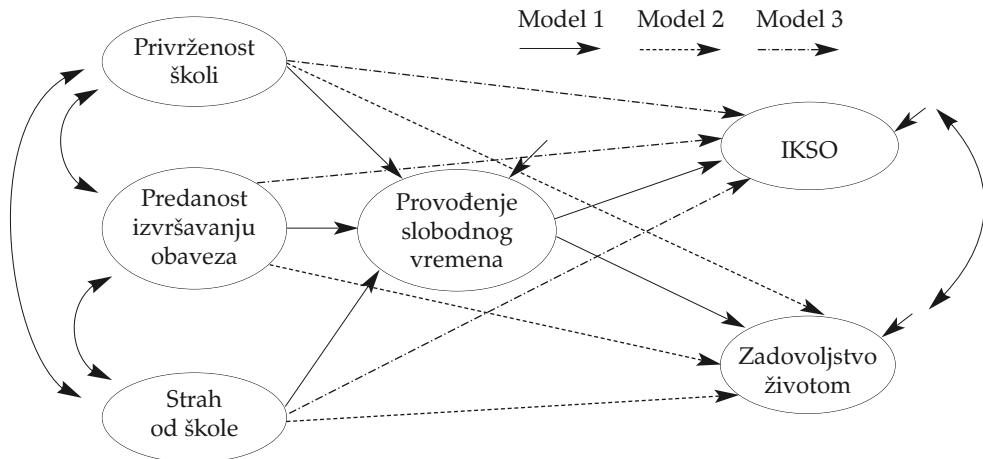
Sudeći po autorima dostupnim objavljenim publikacijama na hrvatskim uzorcima, zanimanje domaćih istraživača za konstrukt vezanosti za školu novijeg je datuma. Dok su nalazi o pojavnosti i mogućim odrednicama rizičnih ponašanja u adolescenciji prilično dobro dokumentirani (npr. Brajša-Žganec i sur., 2002; Kalebić-Maglica i Martinac-Dorčić, 2015; Raboteg-Šarić i sur., 2002), manji je broj recentnih istraživanja koja u fokus stavljaju pitanja uloge škole i posebno konstrukt vezanosti pri analizi adaptivnoga ponašanja adolescenata (Roviš i Bezinović, 2011; Roviš i sur., 2015; Roviš i sur., 2016). Namjera je ovog istraživanja ponuditi empirijski test pretpostavljenih odnosa pokazatelja vezanosti za školu i mjera bihevioralnih te općih doživljajnih aspekata prilagodbe srednjoškola. U svrhu operacionalizacije bihevioralnih mjera prilagodbe, istraživanjem su obuhvaćeni neki od najčešćih oblika rizičnoga ponašanja mladih, uz razmatranje aktivnosti unutar

vršnjačkoga konteksta kao dominantne socijalizacijske snage u razdoblju adolescencije.

Valja napomenuti da su podaci analizirani u ovom radu prikupljeni u razdoblju prije nastanka pandemije COVID-19 te da izmijenjene okolnosti života kojima smo svjedočili u zadnje vrijeme ni na koji način nisu mogle utjecati na rezultate ovog istraživanja. Imajući u vidu uslijed pandemije nastale krupne promjene i u načinu života adolescenata, uključujući pohađanje škole, izvršavanje školskih obaveza i mogućnosti provođenja slobodnog vremena u vršnjačkom okruženju, čini se da pitanja uloge škole i školskih iskustava u tumačenju načina prilagodbe i psihološkoga zdravlja učenika postaju u sadašnjim uvjetima još važnija – kako u znanstveno-spoznajnom tako i u praktičnom smislu.

Osnovni je cilj ovog rada provjeriti pretpostavke o strukturi povezanosti odabranih mjera školskih iskustava, načina provođenja slobodnog vremena i pokazatelja adaptacijskih ishoda. Konceptualni model strukturnih odnosa mjera ključnih konstrukata prikazan je na Slici 1. U skladu s teorijskim i istraživački potkrijepljenim očekivanjima, ispitana je uloga spolnih i dobnih razlika u tumačenju prirode odnosa među opisanim konceptima vezanosti za školu i psihološke dobrobiti učenika. Kao što se vidi na Slici 1, u model je ugrađena pretpostavka o mogućoj posredujućoj ulozi načina provođenja slobodnog vremena u tumačenju relacija školskih iskustava s mjerama čestine upotrebe sredstava ovisnosti i zadovoljstva životom, kao indikatorima prilagodbe učenika. Formulirana su i izravno uspoređena tri suprotstavljena modela, od kojih jedan predviđa isključivo posredne, a preostala dva dopuštaju i izravne veze mjera školskih iskustava i adaptivnoga ponašanja.

SLIKA 1
Konceptualni model uloge školskih iskustava i načina provođenja slobodnog vremena u objašnjenju pokazatelja prilagodbe učenika

Napomena. Mjerni dio modela ispušten je radi preglednosti iz općeg shematskog prikaza; IKSO = indeks korištenja sredstava ovisnosti.

METODA

Sudionici i postupak

Istraživanjem je obuhvaćen uzorak od 988 učenika 15 srednjih škola u Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Svaka je škola zastupljena stratificiranim uzorkom od 20 % slučajno odabranih učenika, proporcionalno ukupnom broju učenika u svim generacijama, od prvog do završnog razreda. Uzorak je formiran slučajnim izborom primjenom računalnoga programa 'Research Randomizer'. Preliminarne provjere prikupljenih podataka uključile su logičke i sadržajne analize, pri čemu su iz daljnje obradbe rezultata isključeni odgovori devetero sudionika zbog utvrđene nekonzistentnosti i nelogičnosti u odgovorima te jednog učenika koji je odustao od ispitivanja tijekom primjene upitnika. Analize rezultata prikazane u ovom radu provedene su tako na podacima 978 sudionika, od kojih je 485 (49,6 %) djevojaka i 493 (50,4 %) mladića. Od ukupnoga broja sudionika njih 153 (15,7 %) pohađalo je trogodišnju strukovnu školu, 505 (51,6 %) četverogodišnju strukovnu školu, dok ih je 320 (32,7 %) pohađalo gimnaziju. Dob učenika varira u rasponu od 14 do 19 godina, uz prosječnu dob od 16,7 godina ($SD = 1,19$).

Istraživanje je provedeno uz odobrenje nadležnih županijskih tijela, uz pristanak škola i u skladu s odredbama Etičkoga kodeksa istraživanja s djecom (2003) i Etičkoga kodeksa Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (2012). Prikupljanje podataka proveli su djelatnici Zavoda za javno zdravstvo DNŽ uz sudjelovanje školskih administratora. Upitnici su primijenjeni grupno, na računalima u školama. Sudjelovanje u ispitivanju bilo je anonimno i potpuno dobrovoljno. Sudionici su bili unaprijed upoznati sa svim potrebnim detaljima vlastite uključenosti u istraživanje: općom svrhom i tematskim područjem ispitivanja, dobrovoljnosti sudjelovanja i zaštitom privatnosti, postupkom primjene instrumentarija te povjerljivosti prikupljenih podataka. Od učenika se tražio pristanak na sudjelovanje, uz uputu da imaju pravo odustati od sudjelovanja u bilo kojem trenutku.

Varijable i instrumenti

U radu su obuhvaćene operacionalizacije konstrukata školskih iskustava i domena ponašanja povezanih s provođenjem slobodnog vremena te pokazateljima opće prilagodbe srednjoškolaca. Podaci su prikupljeni *online*-primjenom opsežnog upitnika pod nazivom "Kako si?" autora P. Bezinovića i suradnika. Instrument je razvijen i ekstenzivno validiran u sklopu dugogodišnjega projekta praćenja rizičnih ponašanja učenika

u nekoliko županija RH (2001–2023) realiziranog pod vodstvom drugog autora ovog rada (npr., Bezinović, 2013, 2016; Bouillet i Čale-Mratović, 2007; Buško i Bezinović, 2021; Roviš i Bezinović, 2011). Prvi put je primijenjena web-inačica upitnika, u reduciranom i ponešto modificiranom obliku radi prilagodbe digitalnoj / mrežnoj primjeni i u skladu s preporukama predstavnika Zavoda za javno zdravstvo Županije. Uz varijable općih sociodemografskih obilježja, analize u ovom radu uključuju šest kratkih i relativno homogenih kompozitnih mjera.

Privrženost školi. Upotrijebljen je sumativni rezultat na osam čestica (npr. *Volim ići u školu*), kojima je opisana privrženost kao emocionalna komponenta vezanosti za školu. Tvrdnje su procjenjivane na skali od 4 stupnja (od 0 – "nikad" do 3 – "vrlo često"), pri čemu viši rezultat upućuje na veću privrženost školi.

Predanost izvršavanju školskih obaveza. Predanost kao drugi aspekt školskih iskustava ispitana je četirima česticama (npr. *Redovito učim*) procjenjivanih na istoj skali čestine od 4 stupnja, uz ukupan rezultat formiran jednostavnom sumacijom odgovora na svim česticama.

Strah od škole. Doživljaj straha od ispitivanja, ocjenjivanja i školskoga neuspjeha odmjeran je kao sumativni rezultat na četiri čestice (npr. *Bojim se ispitivanja*), procjenjivane na istoj skali čestine od 4 stupnja.

Provođenje slobodnog vremena. Primijenjena je mjera nestrukturiranoga načina provođenja slobodnog vremena, što uključuje izlaske, zabavu i izloženost sredstvima ovisnosti u vršnjačkom okruženju. Sastoji se od osam tvrdnji, za koje su sudionici na istoj ljestvici čestine od četiri stupnja (od 0 – "nikad" do 3 – "vrlo često") procjenjivali koliko se često ponašaju na navedeni način. Ukupan rezultat formiran je kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na 8 čestica, pri čemu viši rezultat upućuje na veću čestinu provođenja slobodnog vremena u izlascima i zabavi uz izloženost sredstvima ovisnosti.

Zadovoljstvo životom. Kao mjera općega zadovoljstva životom uzeta je kratka ljestvica od četiri čestice (npr. *Ja se općenito dobro osjećam*), procjenjivane na istoj skali čestine od 4 stupnja.

Indeks korištenja sredstava ovisnosti (IKSO). Odmjerena je čestina korištenja najčešćih sredstava ovisnosti – pušenja cigareta/duhana, konzumiranja alkoholnih pića (pivo, vino, žestoka alkoholna pića), uživanja lakih droga i korištenja amfetamina. Indeks je formiran kao jednostavna linearna kombinacija odgovora na šest pitanja o tome koliko često učenici rabe navedena sredstva ovisnosti, pri čemu su ponuđene kategorije odgovora: 0 – "nikad ne koristim"; 1 – "jednom sam

probao"; 2 – "par puta godišnje"; 3 – "nekoliko puta mjesečno"; 4 – "nekoliko puta tjedno" i 5 – "svakodnevno".

Cronbachovi alfa-koeficijenti pouzdanosti dobiveni na ispitanoj uzorku za sve skale u ovom radu navedeni su uz prikaz općih deskriptivnih parametara u odjeljku Rezultati (Tablica 1).

Analiza podataka

Kompozitne varijable koje su poslužile u operacionalizaciji svake od navedenih domena konstrukata kreirane su na temelju rezultata prethodnih implementacija verzija istog upitnika u okviru spomenutoga projekta (npr. Bezinović, 2013; Bezinović i Malatestinić, 2009; Roviš i Bezinović, 2011), kao i analiza novoga skupa podataka na kojima se temelji ovaj rad. To uključuje rezultate faktorizacije odgovarajućih skupova tvrdnji, provjere deskriptivnih parametara čestica i kompozita te mjera unutrašnje konzistencije ukupnih skalnih rezultata. Končan oblik kompozitnih varijabli u analizama strukturalnih modela definiran je vodeći računa o njihovim metrijskim i distribucijskim obilježjima.

Sve analize manifestnih podataka na razini čestica i kompozitnih rezultata provedene su uz pomoć IBM SPSS programskoga paketa, V. 24.0. Glavne istraživačke hipoteze testirane su primjenom analiza strukturalnih jednadžbi u programu Lisrel 10.20 (Jöreskog i Sörbom, 2018). Kao ulazni podaci za analize strukturalnih modela upotrijebljene su matrice varijanci i kovarijanci kompozitnih indikatorskih varijabli, uz metodu maksimalne vjerodostojnosti (ML) odabranu u svrhu procjene vrijednosti parametara modela. Nekoliko je uobičajenih kriterija upotrijebljeno u evaluaciji slaganja modela s empirijskim podacima: statistički χ^2 test, omjer χ^2/df , RMSEA, CFI te $\Delta\chi^2$ uz Δdf za izravno usporedive modele.

REZULTATI

Prikaz osnovnih deskriptivnih parametara, pokazatelja pouzdanosti tipa unutrašnje konzistencije i interkorelacija glavnih kompozitnih varijabli nalazi se u Tablici 1. Prije analiza provedenih u odgovoru na glavni istraživački problem provjerene su spolne i dobne razlike u prosječnim rezultatima na svim kompozitnim varijablama. Multivarijantnom analizom varijance (2 x 4) potvrđeni su značajni glavni efekti spola ($\Lambda = 0,859$, $F[6, 965] = 26,352$, $p < 0,001$) i dobi/razreda koji učenici pohađaju ($\Lambda = 0,857$, $F[18, 2729.92] = 8,497$, $p < 0,001$), dok se efekt interakcije spola i dobi nije pokazao značajnim ($\Lambda = 0,975$, $F[18, 2729.92] = 1,388$, $p = 0,126$). Linearna, odnosno kanonička, diskriminacijska analiza provedene su potom kao standardni postupak uz MANOVA testove, sa svrhom procjene veličine i

● TABLICA 1
 Osnovni deskriptivno-
 -statistički pokazatelji i
 interkorelacije skalnih
 rezultata u pod-
 uzorcima djevojaka
 ($n = 485$) i mladića
 ($n = 493$)

prirode dobivenih spolnih i dobnih razlika (npr., Nesselroade i Cattell, 1988). Unatoč utvrđenim značajnim razlikama, parametri obiju analiza upućuju na razmjerno slab intergrupni varijabilitet u prostoru šest kompozitnih diskriminacijskih varijabli za spolno ($\Lambda = 0,858$; $\lambda = 0,165$; $r = 0,377$) i dobnio definirane skupine ($\Lambda_1 = 0,857$; $\lambda_1 = 0,154$; $r_1 = 0,365$).

Varijable	M	SD	k	Korelacije						α
				1.	2.	3.	4.	5.	6.	
1. Privrženost	1,50	0,56	8	-	0,436*	-0,011	-0,305*	-0,251*	0,357*	0,85
2. Predanost	1,57	0,7	4	0,474*	-	0,189*	-0,436*	-0,387*	0,216*	0,84
3. Strah od škole	1,11	0,68	4	-0,004	0,325*	-	-0,202*	-0,141*	-0,241*	0,76
4. Slobodno vrijeme	1,27	0,67	8	-0,183*	-0,358*	-0,211*	-	0,658*	-0,027	0,86
5. IKSO	1,36	0,95	6	-0,162*	-0,283*	-0,164*	0,715*	-	-0,141*	0,79
6. Zadovoljstvo životom	2,22	0,57	4	0,356*	0,231*	-0,101	0,020	0,008	-	0,77

Napomena. * $p < 0,01$; IKSO – Indeks korištenja sredstava ovisnosti; sumativni rezultati na svakoj ljestvici podijeljeni su s brojem čestica od kojih se sastoji radi lakše usporedbe skalnih prosjeka; k – broj čestica po ljestvici; korelacije u poduzorcima djevojaka i mladića nalaze se iznad odnosno ispod glavne dijagonale; α – Cronbachov alfa-koeficijent.

Linearna diskriminacijska funkcija pretežno je određena rezultatima na mjerama predanosti u izvršavanju školskih obaveza i straha od škole u smjeru visokih te čestine upotrebe sredstava ovisnosti u smjeru niskih rezultata, dok preostale varijable praktički ne pridonose objašnjenju spolnih razlika. Djevojke očekivano postižu više rezultate ($C_z = 0,410$) na ovoj funkciji u usporedbi s mladićima ($C_m = -0,403$). Nadalje, u analizi razlika između četiri dobnio definirane skupine pokazalo se da prvu i jedinu značajnu kanoničku diskriminacijsku funkciju dominantno određuju mjere nestrukturiranoga provođenja slobodnog vremena i upotrebe sredstava ovisnosti, uz slab ili zanemariv doprinos preostalih diskriminacijskih varijabli formiranju rezultata na funkciji. Grupni se centriodi u ovom diskriminacijskom prostoru nalaze u logički razumljivom i očekivanom rasporedu, pri čemu funkcija suprotstavlja grupe učenika prvog ($C_1 = -0,619$) i četvrtog ($C_4 = 0,369$) razreda, dok je grupa drugog razreda ($C_2 = -0,031$) smještena uz ishodište ove diskriminacijske funkcije, a trećeg ($C_3 = 0,311$) neposredno uz grupu četvrtog razreda.

Kao što je deklarirano u opisu cilja ovog istraživanja, rad je usredotočen na analizu strukture odnosa unutar skupa mjera školskih iskustava i obrazaca adaptivnoga ponašanja, uz provjeru uloge ključnih demografskih odrednica – spola i dobi – u tumačenju prirode tih odnosa. Drugim riječima, u najavljenom cilju istraživanja ugrađena je teorijski i empirijski derivirana pretpostavka o mogućim efektima spola, odnosno dobi, na strukturu latentnih relacija u opisanom skupu vari-

jabli. Dobiveni sklop rezultata koji govori o ne osobito izraženim, ali značajnim spolnim i dobnim razlikama na razini grupnih prosjeka, dodatni je – premda metodološki – argument za provedbe najavljenih strukturalnih analiza na spolno, odnosno dobnom, specifičnim uzorcima.

U odgovoru na glavni problem istraživanja provedene su tako analize strukturalnih jednadžbi provjerom multigrupnih modela uz spolno, odnosno dobnom, definirane grupe. Slijedom rezultata kanoničke diskriminacijske analize ukupan je dobnim raspon sveden na dvije kategorije, i to: mlađih učenika, to jest polaznika prvog i drugog razreda, odnosno starijih – učenika trećeg i četvrtog razreda. U objema multigrupnim analizama testirani su isti opći konceptualni modeli, koji obuhvaćaju ukupno šest latentnih varijabli, od kojih su tri mjere školskih iskustava definirane kao egzogene latentne varijable (v. Slika 1). Latentna mjera nestrukturalnoga provođenja slobodnog vremena poprima u modelu status posredujuće varijable, dok su preostale dvije endogene latentne varijable, čestina upotrebe sredstava ovisnosti i opće zadovoljstvo životom, upotrijebljene kao mjere adaptacijskih ishoda. Mjerni dio modela uključuje po dva kompozitna indikatora kreirana kao jednostavni sumativni rezultat na parnim, odnosno neparnim, česticama svakoga od instrumenata koji služe u operacionalizaciji navedenih šest latentnih varijabli.

Parametri mjernih dijelova modela u objema multigrupnim analizama definirani su tako da analize rezultiraju jednakim vrijednostima procjena za poduzorke mlađih i starijih učenika, odnosno poduzorke djevojaka i mladića. Također, analize su uključile provjere jednakosti strukturalnih parametara između grupa, odnosno, uspoređeni su modeli (A) u kojima su svi strukturalni parametri postavljeni na identične vrijednosti u objema grupama, s modelima (B) u kojima su u svakoj grupi strukturalni parametri slobodno procijenjeni.

Nadalje, svaka od multigrupnih analiza uključila je provjeru relativne adekvatnosti pristajanja triju izravno usporedivih modela s istim empirijskim podacima. U skladu s prije opisanim konceptualnim modelom, uspoređen je model (1) koji pretpostavlja isključivo posredne povezanosti mjera školskih iskustava s pokazateljima adaptacijskih ishoda, s modelima koji dopuštaju i izravne veze navedenih egzogenih varijabli s jednom (model 2) odnosno obje (model 3) endogene latentne varijable. Osnovni rezultati multigrupnih testova modela strukturalnih jednadžbi prikazani su u Tablici 2.

Prema rezultatima provedenih testova multigrupnih modela, čini se da nema značajnih dobnih razlika u dobivenom sklopu opisanih strukturalnih parametara modela. Kao što se vidi iz prikazanih rezultata, model (B), koji dopušta različite vrijednosti procjena strukturalnih parametara u uzorcima mla-

● **TABLICA 2**
Odabrani pokazatelji
pristajanja modela:
Multigrupne analize
odnosa latentnih mjera
školskih iskustava,
načina korištenja slobodnog vremena i
adaptacijskih ishoda

đih i starijih učenika ne pokazuje značajno bolje pristajanje empirijskim podacima u usporedbi s restriktivnijim modelom (A), koji pretpostavlja jednakost strukturalnih parametara u dvjema grupama ($\Delta\chi^2 = 18,67$, $\Delta df = 12$, $p > 0,05$). Multigrupna analiza strukturalnih modela uz spolno definirane skupine upućuje na nešto drugačije rezultate. Značajno povoljniji pokazatelji pristajanja opaženi su za model (B), koji uključuje slobodno procijenjene strukturalne parametre u uzorcima djevojaka i mladića, u odnosu na model (A), s grupno invarijantnim parametrima ($\Delta\chi^2 = 33,85$, $\Delta df = 12$, $p < 0,001$). Slijedom ovih rezultata, nalazi najavljenih komparativnih testova modela strukturalnih jednadžbi (modeli B1 – B3, Tablica 2) u odgovoru na glavni istraživački problem prikazani su samo za multigrupne analize uz spolno definirane uzorke.

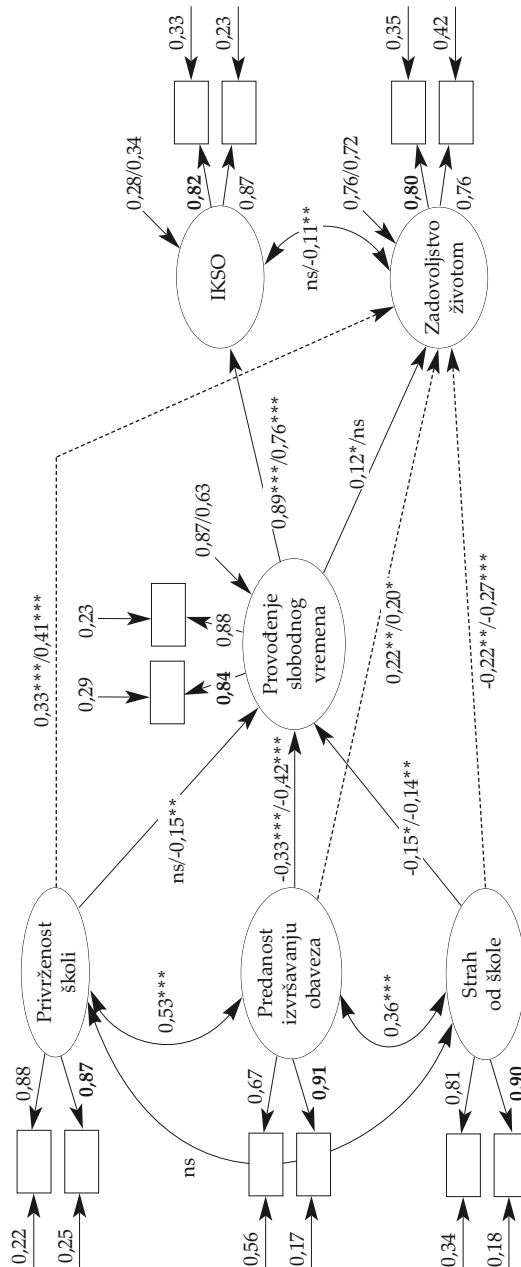
	χ^2 (df)	χ^2/df	$\Delta\chi^2$ (Δdf)	p ($\Delta\chi^2$)	RMSEA	CFI
Multigrupni strukturalni modeli: mlađi (n = 500) i stariji učenici (n = 478)						
A model (invarijantni p.)	269,95 (120)	2,25	-	-	0,051	0,977
B model (slobodni p.)	251,28 (108)	2,33	18,67 (12)	> 0,05	0,052	0,978
Multigrupni strukturalni modeli: djevojke (n = 485) i mladići (n = 493)						
A model (invarijantni p.)	268,56 (120)	2,24	-	-	0,05	0,979
B model (slobodni p.)	234,71 (108)	2,17	33,85 (12)	< 0,001	0,049	0,982
Multigrupni strukturalni modeli: djevojke (n = 485) i mladići (n = 493)						
B1	415,42 (114)	3,64	-	-	0,074	0,957
B2	234,71 (108)	2,17	180,71 (6)	< 0,001	0,049	0,982
B3	233,11 (102)	2,28	1,6 (6)	> 0,05	0,051	0,981

Napomena. A – model pretpostavlja međugrupnu invarijantnost strukturalnih parametara; B – strukturalni parametri modela slobodno su procijenjeni u svakoj grupi; B1 – potpuno posredujući model; B2 – uz posredne veze, model predviđa i parametre za izravne povezanosti egzogenih latentnih varijabli i latentne mjere zadovoljstva životom; B3 – uz posredne veze, model predviđa i parametre za izravne povezanosti egzogenih latentnih varijabli i obje latentne mjere adaptacijskih ishoda.

Kao što se vidi iz rezultata testova prikazanih u Tablici 2, značajno bolje slaganje s podacima potvrđeno je za model (B2), koji uz parametre za posredne veze predviđa i izravne povezanosti egzogenih latentnih varijabli i latentne mjere zadovoljstva životom, u odnosu na potpuno posredujući model (B1; $\Delta\chi^2 = 180,71$, $\Delta df = 6$, $p < 0,001$). Konačno, najmanje restriktivni model (B3), koji uz posredne veze predviđa i izravne povezanosti latentnih varijabli školskih iskustava s obje mjere adaptacijskih ishoda, ne pokazuje praktički nikakav dobitak u slaganju s empirijskom matricom podataka u usporedbi s prethodno opisanim (B2) modelom ($\Delta\chi^2 = 1,6$, $\Delta df = 6$, $p > 0,05$). Stoga je model B2 prihvaćen kao najbolje riješenje latentne strukture odnosa u ispitivanom skupu vari-

➔ SLIKA 2
Odnosi školskih iskustava, načina provođenja slobodnog vremena i pokazatelja prilagodbe učenika: multigrupni model uz spolno definirane skupine

jabli. Vrijednosti strukturnih parametara procijenjenih na temelju modela (B2) za uzorke djevojaka i mladića prikazane su na Slici 2.

Napomena. Prikazani su standardizirani koefijenti traga; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; parametri mjernoga dijela modela postavljani na jedinične vrijednosti otisnuti su masno; parametri strukturnoga dijela modela prikazani su za uzorke mladića/djevojaka.

Kao što je i očekivano s obzirom na specifikaciju modela (B2), donekle različite vrijednosti strukturalnih parametara dobivene su u spolno definiranim uzorcima. Ipak, veličina i smjer strukturalnih koeficijenata upućuju na razmjerno sličan sklop odnosa u skupu analiziranih latentnih varijabli za skupine mladića i djevojaka. Modelom je znatno bolje objašnjena varijanca uživanja sredstava ovisnosti – nešto više od 70 % u uzorku mladića i 66 % u uzorku djevojaka, u usporedbi s mjerom zadovoljstva životom – oko 24 % u uzorku mladića i 28 % u uzorku djevojaka. Pritom varijable školskih iskustava, u skladu sa specifikacijom modela (B2), samo posredno pridonose objašnjenju varijacija u upotrebi sredstava ovisnosti, dok je njihova uloga u predikciji varijance mjere zadovoljstva životom gotovo u cijelosti izravna, uz rubno značajan posredujući doprinos mjere provođenja slobodnog vremena, opažen jedino u uzorku mladića. Privrženost školi pokazala se relativno najsnažnijim i pozitivnim prediktorom mjere općega zadovoljstva životom, dok su nešto niže, iako značajne pozitivne vrijednosti strukturalnih koeficijenata u oba uzorka, dobivene za mjeru predanosti u izvršavanju školskih obaveza, a negativne za latentnu mjeru straha od škole.

Doprinos varijabli školskih iskustava u predikciji individualnih razlika u načinu provođenja slobodnog vremena negativnog je predznaka, uz najviše vrijednosti koeficijenata dobivene za mjeru predanosti u izvršavanju školskih obaveza. Znatno niže, iako statistički značajne vrijednosti parametara, dobivene su za varijablu straha od škole te za privrženost školi, sa značajnim koeficijentom potvrđenim jedino u uzorku djevojaka. Prema dobivenim vrijednostima parametara strukturalnoga dijela modela, mjere školskih iskustava uspijevaju objasniti više od 35 % varijance načina provođenja slobodnog vremena u uzorku djevojaka, dok taj udio u uzorku mladića iznosi tek oko 13 %. Konačno, kao što se vidi iz prikazanih koeficijenata traga i već naznačeno u dosad opisanim rezultatima, latentna mjera nestrukturiranoga načina provođenja slobodnog vremena jedini je izravan i snažan prediktor čestine upotrebe sredstava ovisnosti među adolescentima obaju spolova.

RASPRAVA

Osnovna je namjera ovoga rada bila ispitati ulogu nekih aspekata školskih iskustava i obilježja provođenja slobodnog vremena u tumačenju varijacija u općem zadovoljstvu životom i sklonosti upotrebi sredstava ovisnosti među adolescentima srednjoškolske dobi. Vodeći se ponajviše koncepcijom o socijalnom razvoju Catalana i suradnika (Catalano i Hawkins, 1996; Catalano i sur., 2004; Maddox i Prinz, 2003) te postojećim nalazima o važnosti raznih socijalizacijskih okruženja za

psihološku dobrobit adolescenata, uključujući predviđanje obrazaca rizičnoga ponašanja (npr. Bezinović i Malatestinić, 2009; Brajša-Žganec i sur., 2002; Cornell i Huang, 2016; Furlong i sur., 2011; Kalebić Maglica i Martinac Dorčić, 2015; Lee i Vandell, 2015; Raboteg-Šarić i sur., 2002; Roviš i sur., 2015; 2016), u istraživanju je analizirana priroda odnosa mjera školskoga i vršnjačkoga konteksta s bihevioralnim i doživljajnim aspektima prilagodbe srednjoškolaca.

Razmatrano na razini općih deskriptivnih parametara i analize multivarijantnih spolnih i dobnih razlika u skupu primijenjenih kompozitnih mjera, rezultati ovog istraživanja prilično se podudaraju s dosadašnjim nalazima domaćih i stranih autora – i u pogledu izraženosti specifičnih školskih i vršnjačkih iskustava i s obzirom na prisutnost i raširenost ispitanih oblika rizičnih ponašanja adolescenata. Naši rezultati tako slijede tipične nalaze o općenito višoj razini uključenosti djevojaka u izvršavanje školskih obaveza, većoj ustrajnosti, brizi i interesu za nastavne i izvannastavne aktivnosti u odnosu na mladiće (Kessels i sur., 2014; Lietaert i sur., 2015; Roviš i Bezinović, 2011; Wang i Eccles, 2012). Također, opažene spolne razlike u samoiskazanoj čestini upotrebe sredstava ovisnosti u skladu su s očekivanjima temeljenim na nalazima o većoj sklonosti različitim oblicima rizičnih ponašanja među mladićima (Byrnes i sur., 1999), uključujući konzumiranje raznih vrsta opojnih sredstava (Maddox i Prinz, 2003). Konačno, češće provođenje slobodnog vremena u izlascima i zabavi, kao i češća upotreba sredstava ovisnosti među starijima u odnosu na učenike nižih razreda srednje škole, očekivano je i razumljivo – kako s razvojno-teorijskoga stajališta tako i s obzirom na postojeće istraživačke nalaze u literaturi (Catalano i Hawkins, 1996; Raboteg-Šarić i sur., 2002).

Osim ovih razlika u mjerama školskih i vršnjačkih iskustava utvrđenih na razini grupnih prosjeka, dobiveni rezultati govore o značajnim spolnim razlikama u strukturi povezanosti skupa pokazatelja vezanosti za školu, vršnjačkoga konteksta i aspekata prilagodbe adolescenata. Premda nisu utvrđene spolne razlike u samoiskazanoj čestini provođenja slobodnog vremena u izlascima i zabavi, kada je riječ o predvidljivosti rezultata u endogenim faktorima na temelju mjera vezanosti za školu, zanimljivo je da se najveće razlike između djevojaka i mladića odnose upravo na ovu latentnu varijablu. Kao što se vidi iz dobivenih vrijednosti strukturnih parametara, količina objašnjenoga varijabiliteta u mjeri neorganiziranoga provođenja slobodnog vremena uz izloženost sredstvima ovisnosti, gotovo je trostruko veća u uzorku djevojaka (37 %) u odnosu na mladiće (13 %). Ovaj se nalaz čini to važnijim imamo li na umu činjenicu da je latentna mjera načina provođenja slobodnog vremena, barem u kontekstu varijabli obuhvaće-

nih testiranim modelima, jedini izravni i očekivano pozitivni prediktor čestine upotrebe sredstava ovisnosti, objašnjavajući čak 66-72 % varijabiliteta u samoiskazima djevojaka i mladića o konzumaciji opojnih sredstava.

S jedne strane, treba reći da ovaj potonji rezultat nije neobičan s obzirom na teorijski predvidljive i višestruko dokumentirane nalaze o neorganiziranom i dokoličarskom stilu provođenja slobodnog vremena u vršnjačkom okruženju kao najznačajnijem faktoru rizika za uporabu sredstava ovisnosti kod adolescenata (Hawkins i sur., 1992; Kalebić-Maglica, 2010; Raboteg-Šarić i sur., 2002). Nadalje, na manifestnoj razini opažene značajne negativne povezanosti varijabli školskih iskustava s mjerom sklonosti rizičnom ponašanju, a pozitivne s mjerom zadovoljstva životom, također su u skladu s postojećim nalazima koji potkrepljuju pretpostavljenu važnost konstrukta vezanosti za školu za psihosocijalnu prilagodbu učenika (npr. Cornell i Huang, 2016; Furlong i sur., 2011; Li i Lerner, 2011; Roviš i sur., 2015; Roviš i sur., 2016; Upadyaya i Salmela-Aro, 2013; Waters i sur., 2009). Međutim, analize strukturnih modela na razini latentnih varijabli proizvele su nekoliko zanimljivih nalaza.

Prvo, dobiveni rezultati sugeriraju da mehanizmi kojima se ostvaruje postulirana zaštitna funkcija vezanosti za školu mogu biti različiti, ovisno o vrsti ili odabranoj operacionalizaciji adaptacijskih ishoda. Kada je riječ o bihevioralnim aspektima prilagodbe operacionaliziranim kroz mjeru uporabe sredstava ovisnosti, prema testiranim modelima očito je da je opravdano govoriti o isključivo posrednoj ulozi školskih iskustava, dok su u slučaju zadovoljstva životom kao mjere doživljajnih aspekata prilagodbe ti odnosi dominantno ili potpuno izravni. Drugo, opaženi posredujući efekti mjere provođenja slobodnog vremena, kao što pokazuju prije opisani rezultati, izraženiji su u uzorku djevojaka, što se na razini trenda može reći i za spomenute izravne efekte mjera školskih iskustava. Treće, u skladu s bivarijantnim povezanostima prikazanim za manifestne skalne rezultate, jedino je u uzorku djevojaka potvrđena niska, ali značajna i negativna, rezidualna povezanost između latentnih mjera zadovoljstva životom i samoiskaza o upotrebi sredstava ovisnosti.

U mjeri u kojoj rezultati naših analiza potkrepljuju pretpostavke o značaju konstrukta vezanosti za školu u smislu doprinosa prevenciji rizičnoga ponašanja, čini se, dakle, da se ta potencijalno zaštitna funkcija očituje u individualnim razlikama u načinima provođenja slobodnog vremena i prilikama za izravnu izloženost sredstvima ovisnosti. Snažnija vezanost za školu, s naglaskom na predanost u ispunjavanju školskih zahtjeva, što uključuje npr. redovitost učenja i pisanja domaćih zadaća, očito znači i manje vremena i energije za ak-

tivnosti povezane s upuštanjem u rizična ponašanja, kao što je uporaba sredstava ovisnosti. U skladu s gledištima zgovornika raznih koncepcija u ovom području (Catalano i sur., 2004; Hirschi, 1969; Maddox i Prinz, 2003; Roviš i Bezinović, 2011; Waters i sur., 2009), uspostavljene i ojačane veze sa školom čini se da služe kao svojevrsan neformalni vid kontrole i zapreke za uključivanje u razne oblike rizičnoga ponašanja. Tome očekivano pridonosi i usvajanje odgovarajućeg, u školskom kontekstu promoviranog, sklopa ciljeva i vrijednosti, što se evidentno reflektira i na načine provođenja slobodnog vremena.

Ovakvo tumačenje uloge škole i koncepta vezanosti podudarno je s ishodima testiranih strukturalnih modela za učenike obaju spolova. Međutim, kao što se vidi iz prikazanih rezultata, povezanost odabranih mjera školskoga i specifičnoga vršnjačkog konteksta znatno je uvjerljivije demonstrirana u uzorku djevojaka. Pretpostavke o zaštitnoj ulozi škole u ispitanoj bihevioralnom kontekstu, kao i sugerirana objašnjenja mehanizama djelovanja vezanosti za školu, našim su nalazima, stoga, u većoj mjeri podržana kada je riječ o rezultatima djevojaka. Treba pritom spomenuti da su za opisane razlike uglavnom zaslužni rezultati o ulozi mjere privrženosti školi, čiji se posredan i ukupan doprinos predikciji uzimanja sredstava ovisnosti u uzorku mladića pokazao neznajčajnim. Rezultati za preostale dvije varijable školskih iskustava upućuju na relativno komparabilne vrijednosti koeficijenata indirektnih efekata, koji za mjeru predanosti školskim obavezama iznose $-0,63$ ($p < 0,01$) i $-0,68$ ($p < 0,001$), a za strah od škole $-0,29$ ($p < 0,05$) i $-0,24$ ($p < 0,01$) u uzorcima mladića, odnosno djevojaka. Makar naizgled neočekivani, ovi su rezultati također jasni uzmu li se u obzir uočene spolne razlike u prediktivnoj snazi mjere provođenja slobodnog vremena u tumačenju čestine upotrebe sredstava ovisnosti. Razmatrajući u cjelini, vjerojatno je da drugi, ovim istraživanjem neobuhvaćeni socijalizacijski agensi, predstavljaju, osobito među mladićima, dodatne i, u usporedbi sa školskim pa i obiteljskim okruženjem, eventualno snažnije odrednice varijabiliteta u načinima i čestini nestrukturiranoga provođenja slobodnog vremena. Na takav zaključak upućuju npr. i nalazi o razmjerno slabim vezama mjera roditeljskih odgojnih postupaka, kao i obiteljskih sociodemografskih obilježja, sa slobodnim vremenom provedenim u izlascima i zabavi (npr. Raboteg-Šarić i sur., 2002).

Potencijalno važne dodatne socijalizacijske agense može se tražiti među manje ili više formalnim oblicima izvanškolskih aktivnosti, kao što je, primjerice, aktivno bavljenje sportom ili pohađanje glazbene škole, koji zbog prirode i opsega angažmana učenika zasigurno ograničavaju prilike za provo-

đenje vremena u izlascima i zabavi. Valja pretpostaviti i da takve izvanškolske organizacije, uključujući sportske i druge klubove, predstavljaju za učenike koji im pripadaju znatno važnije socijalizacijsko okruženje s očekivano snažnijim učincima na sustav vrijednosti, sklonosti i ponašanje, u usporedbi s nestrukturiranim i neformalnim miljeom za provođenje slobodnog vremena. Imajući na umu dobro dokumentirane spolne razlike u posvećenosti školskim obavezama (npr., Lam i dr., 2012) te, sudeći i prema našim rezultatima, prediktivnoj snazi mjera vezanosti za školu, čini se da bi uvođenje mjera strukturiranih oblika angažiranosti u izvanškolskom kontekstu u slična istraživanja pridonijelo razumijevanju specifičnosti u strukturi odrednica provođenja slobodnog vremena i pokazatelja prilagodbe djevojaka i mladića.

Osim toga, kao što potvrđuju nalazi proizašli iz konceptualno nešto drugačije osmišljenih istraživanja, određena osobna obilježja, npr. individualne razlike u dimenzijama samopoimanja, pojavljuju se uz mjere vezanosti za školu kao važni izravni prediktori vršnjačkog utjecaja i konzumacije sredstava ovisnosti (Kumpfer i Turner, 1990–1991). Štoviše, pokazuje se da doprinos mjera vezanosti, pozitivnih stavova prema školi te percepcije akademske samoefikasnosti u objašnjenju dinamike upotrebe sredstava ovisnosti tijekom adolescencije, varira ovisno o spolu i posebno školskom uspjehu učenika (Bryant i sur., 2000; 2003; Hawkins i sur., 1992). Konačno, vrijedno je istaknuti i konstrukte obiteljske i školske klime i kulture, koji se također potvrđuju kao važni mehanizmi u pozadini individualnih razlika u mjerama vezanosti za školu i dimenzija samopoimanja te posredno vršnjačkog utjecaja i konzumacije sredstava ovisnosti (Kumpfer i Turner, 1990–1991).

Pod vidom rasprave o mogućoj zaštitnoj ulozi škole valja na kraju naglasiti i potvrđen doprinos mjera vezanosti za školu u predikciji zadovoljstva životom kao opće doživljajne mjere prilagodbe srednjoškolaca. Premda je latentna mjera zadovoljstva životom znatno slabije objašnjena opisanim modelom u usporedbi s varijancom upotrebe sredstava ovisnosti, dobivene vrijednosti parametara jasno upućuju na značajnu i izravnu ulogu svih triju mjera školskih iskustava u predviđanju opće dobrobiti učenika obaju spolova. Privrženost školi pokazala se pritom relativno najsnažnijim prediktorom općega zadovoljstva životom, dok je doprinos mjere izraženosti straha od škole, premda nižih vrijednosti, također statistički značajan u oba uzorka i očekivano je negativnoga predznaka.

Osim što ovdje opisani i u kontekstu prijašnjih istraživanja komentirani nalazi nude smjernice za daljnje znanstvene provjere hipoteza o odrednicama adaptivnoga ponašanja

adolescenata, dobiveni rezultati imaju i značajne praktične implikacije. Čini se očitim da nalazi govore o potencijalu škole u smislu mogućega doprinosa općem psihološkom zdravlju učenika i prevenciji rizičnih ponašanja. Rezultati stoga sugeriraju da je za škole važno poznavati učenička iskustva, poput doživljaja prihvaćenosti, uključenosti i pripadnosti školskoj zajednici. Premda su pitanja relativne važnosti različitih vrsta školskih i izvanškolskih iskustava još uvijek donekle otvorena, nedvojbeno je da su razumijevanje i uvid u učeničko doživljavanje škole preduvjet za ostvarivanje pretpostavljene zaštitne uloge škole.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Opisana struktura latentnih povezanosti mjera školskog i vršnjačkog okruženja s odabranim pokazateljima adaptivnoga ponašanja potkrepljuje teorijski izvedena očekivanja o važnosti školskih iskustava za psihološku dobrobit i bihevioralnu prilagodbu adolescenata. Multigrupni tretman podataka u okviru provjera predloženih modela omogućio je izravan test dobnih, odnosno spolnih, razlika u strukturi ispitanih latentnih relacija, što je pridonijelo i većoj stabilnosti procjena deriviranih parametara, a time i uvjerenosti iznesenih empirijskih dokaza i ponuđenih interpretacija.

Ipak, treba navesti određene značajke provedenog istraživanja, uključujući obilježja uzorka sudionika i korištenih varijabli, koja u manjem ili većem stupnju mogu utjecati na valjanost nalaza i snagu izvedenih zaključaka. Zbog heterogenosti i donekle neujednačenosti uzorka po općim sociodemografskim obilježjima, moguće je tako da dobiveni rezultati odražavaju ne samo spolne i/ili dobne nego i razlike u vrsti škole koju učenici pohađaju. Nadalje, istraživanjem nisu zahvaćene kontekstualne karakteristike školskog okruženja niti potencijalno relevantna individualna obilježja učenika kao što su motivacija, školsko postignuće ili pak podložnost vršnjačkom utjecaju, što bi zasigurno upotpunilo interpretaciju strukture i visine utvrđenih povezanosti. K tome, zbog organizacijskih i određenih metodoloških zahtjeva podaci u ovom istraživanju prikupljeni su isključivo u obliku samoprocjena, i to razmjerno kratkim instrumentima, što, unatoč visokim pokazateljima pouzdanosti primijenjenih skala, valja spomenuti kao moguće ograničenje u pogledu kvalitete i obuhvatnosti operacionalizacija odmjerenih konstrukata. Konačno, imajući na umu korelacijski i transversalni karakter upotrijebljenoga nacrta, može se reći da opisani rezultati i ponuđene interpretacije predstavljaju samo jedno od mogućih, premda logički i teorijski prihvatljivih, objašnjenja smjera i strukture povezanosti ispitanih mjera školskih i vršnjačkih iskustava s doživljajnim i ponašajnim aspektima prilagodbe srednjoškolaca.

Financiranje

Rad je proizašao iz primijenjenoga empirijskog projekta *Istraživanje rizičnih ponašanja učenika Dubrovačko-neretvanske županije*, realiziranog na inicijativu i uz financijsku potporu Zavoda za javno zdravstvo Dubrovačko-neretvanske županije (DNŽ), a u suradnji s Institutom za društvena istraživanja u Zagrebu, pod vodstvom drugog autora ovog rada.

Zahvala

Autori zahvaljuju djelatnicima Zavoda za javno zdravstvo DNŽ i posebno dr. Matiji Čale-Mratović na iniciranju te doprinosu organizaciji i realizaciji ovoga projekta, kao i svim ravnateljima i stručnim suradnicima u školama na susretljivosti i pomoći u provedbi istraživanja.

LITERATURA

Anderman, E. M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 94(4), 795–809. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.4.795>

Anderman, L. H. i Freeman, T. M. (2004). Students' sense of belonging in school. U P. R. Pintrich i M. L. Maehr (Ur.), *Advances in motivation and achievement* (Vol. 13, str. 27–63). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0749-7423\(03\)13002-6](https://doi.org/10.1016/S0749-7423(03)13002-6)

Bezinić, P. (2013). *Rizična ponašanja učenika srednjih škola u Istarskoj županiji 2012: prikaz deskriptivnih statističkih pokazatelja*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Bezinić, P. (2016). *Istraživanje rizičnih ponašanja učenika u Dubrovačko-neretvanskoj županiji: prikaz deskriptivnih statističkih pokazatelja*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Bezinić, P. i Malatestinić, Đ. (2009). Perceived exposure to substance use and risk-taking behavior in early adolescence: Cross-sectional study. *Croatian Medical Journal*, 50(2), 157–164. <https://doi.org/10.3325/cmj.2009.50.157>

Bezinić, P. i Tkalčić, M. (2017). *Iskustva sa školom i mentalno zdravlje srednjoškolaca*. V. Hrvatski kongres školske i sveučilišne medicine: "Djeca i mladi: izazov za budućnost", Opatija, ožujak, 2017.

Bouillet, D. i Čale-Mratović, M. (2007). Konzumiranje alkoholnih pića i doživljaj škole. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43(2), 1–16.

Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z. i Glavak, R. (2002). Gender differences in the relationship between some family characteristics and adolescent substance abuse. *Društvena istraživanja*, 11(2-3), 335–352. <https://hrcak.srce.hr/file/30844>

Bryan, J., Moore-Thomas, C., Gaenzle, S., Kim, J., Lin, C-H. i Na, G. (2012). The effects of school bonding on high school seniors' academic achievement. *Journal of Counseling and Development*, 90(4), 467–480. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2012.00058.x>

Bryant, A. L., Schulenberg, J., Bachman, J. G., O'Malley, P. O. i Johnston, L. D. (2000). Understanding the links among school misbehavior,

academic achievement, and cigarette use: A National Panel Study of Adolescents. *Prevention Science*, 1, 71–87. <https://doi.org/10.1023/A:1010038130788>

Bryant, A. L., Schulenberg, J., O'Malley, P. O., Bachman, J. G. i Johnston, L. D. (2003). How academic achievement, attitudes, and behaviors relate to the course of substance use during adolescence: A 6-Year, Multiwave National Longitudinal Study. *Journal of Research on Adolescence*, 13(3), 361–397. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.1303005>

Buško, V. i Bezinović, P. (2021). Experiences with online teaching and psychological adjustment of high-school students at the onset of the COVID-19 pandemic in Croatia. *Frontiers in Psychology*, 12, 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.647991>

Byrnes, J. P., Miller, D. C. i Schafer, W. D. (1999). Gender differences in risk taking: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125(3), 367–383. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.3.367>

Catalano, R. F. i Hawkins, J. D. (1996). The social development model: A theory of antisocial behavior, U. J. D. Hawkins (Ur.), *Delinquency and crime: Current theories* (str. 149–197). Cambridge University Press.

Catalano, R. F., Haggerty, K. P., Oesterle, S., Fleming, C. B. i Hawkins, J. D. (2004). The importance of bonding to school for healthy development: Findings from the social development research group. *Journal of School Health*, 74(7), 252–261. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2004.tb08281.x>

Cornell, D. i Huang, F. (2016). Authoritative school climate and high-school student risk behavior: A cross-sectional multi-level analysis of student self-reports. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 2246–2259. <https://doi.org/10.1007/s10964-016-0424-3>

Eccles, J. S. i Roeser, R. W. (2011). Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 225–241. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00725.x>

Etički kodeks istraživanja s djecom (2003). Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.

Etički kodeks Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (2012). www.idi.hr/wp-content/uploads/2013/12/Eticki_kodeks_IDIZa.pdf

Frydenberg, E., Care, E., Freeman, E. i Chan, E. (2009) Interrelationships between coping, school connectedness and wellbeing. *Australian Journal of Education*, 53(3), 261–276. <https://doi.org/10.1177/000494410905300305>

Furlong, M., Sharkey, J., Quirk, M. i Dowdy, E. (2011). Exploring the protective and promotive effects of school connectedness on the relation between psychological health risk and problem behaviors/experiences. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 1(1), 18–34. <https://doi.org/10.5539/jedp.v1n1p18>

Furlong, M. J., Whipple, A. D., St. Jean, G., Simental, J., Soliz, A. i Punthuna, S. (2003). Multiple contexts of school engagement: Moving towards a unifying framework for educational research and practice. *The Californian School Psychologist*, 8, 99–113. <https://doi.org/10.1007/BF03340899>

- Goodenow, C. (1993). The psychological sense of school membership among adolescents: Scale development and educational correlates. *Psychology in the Schools*, 30(1), 79–90. [https://doi.org/10.1002/1520-6807\(199301\)30:1<79::AID-PITS2310300113>3.0.CO;2-X](https://doi.org/10.1002/1520-6807(199301)30:1<79::AID-PITS2310300113>3.0.CO;2-X)
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F. i Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112(1), 64–105. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.64>
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.
- Jöreskog, K. G. i Sörbom, D. (2018). *LISREL 10 for Windows* [Computer software]. Skokie, IL: Scientific Software International, Inc.
- Kalebić Maglica, B. (2010). Teorijski pristupi u ispitivanju rizičnih zdravstvenih ponašanja. *Psihologijske teme*, 19(1), 71–102.
- Kalebić Maglica, B. i Martinac Dorčić, T. (2015). Osobine ličnosti i socijalni faktori kao odrednice konzumacije cigareta i alkohola kod adolescenata. *Društvena istraživanja*, 24(2), 197–217. <https://doi.org/10.5559/di.24.2.02>
- Kessels, U., Heyder, A., Latsch, M. i Hannover, B. (2014). How gender differences in academic engagement relate to students' gender identity. *Educational Research*, 56(2), 220–229. <https://doi.org/10.1080/00131881.2014.898916>
- Klem, A. M. i Connell, J. P. (2004). Relationships matter: Linking teacher support to student engagement and achievement. *Journal of School Health*, 74(7), 262–273. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2004.tb08283.x>
- Kumpfer, K. L. i Turner, C. W. (1990-1991). The social ecology model of adolescent substance abuse: Implications for prevention. *The International Journal of the Addictions*, 25(4A), 435–463. <https://doi.org/10.3109/10826089009105124>
- Lam, S., Jimerson, S., Kikas, E., Cefai, C., Veiga, F. H., Nelson, B., Hatzichristou, C., Polychroni, F., Basnett, J., Duck, R., Farrell, P., Liu, Y., Negovan, V., Shin, H., Stanculescu, E., Wong, B. P. H., Yang, H. i Zollneritsch, J. (2012). Do girls and boys perceive themselves as equally engaged in school? The results of an international study from 12 countries. *Journal of School Psychology*, 50(1), 77–94. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2011.07.004>
- Lee, K. T. H. i Vandell, D. L. (2015). Out-of-school time and adolescent substance use. *Journal of Adolescent Health*, 57(5), 523–529. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.07.003>
- Lei, H. Cui, Y. i Chiu, M. M. (2016). Affective teacher–student relationships and students' externalizing behavior problems: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 7, Article 1311. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01311>
- Lei, H., Cui, Y. i Zhou, W. (2018). Relationship between student engagement and academic achievement: A meta-analysis. *Social Behavior and Personality*, 46(3), 517–528. <https://doi.org/10.2224/sbp.7054>
- Li, Y. i Lerner, R. M. (2011). Trajectories of school engagement during adolescence: Implications for grades, depression, delinquency and substance use. *Developmental Psychology*, 47(1), 233–247. <https://doi.org/10.1037/a0021307>

- Libbey, H. P. (2004). Measuring student relationships to school: Attachment, bonding, connectedness, and engagement. *Journal of School Health, 74*(7), 274–283. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2004.tb08284.x>
- Lietaert, S., Roorda, D., Laevers F., Verschueren, K. i De Fraine, B. (2015). The gender gap in student engagement: The role of teacher's autonomy support, structure and involvement. *British Journal of Educational Psychology, 85*(4), 498–518. <https://doi.org/10.1111/bjep.12095>
- Maddox, S. J. i Prinz, R. J. (2003). School bonding in children and adolescents: Conceptualization, assessment and associated variables. *Clinical Child and Family Psychology Review, 6*(1), 31–49. <https://doi.org/10.1023/A:1022214022478>
- Nesselroade, J. R. i Cattell, R. B. (Ur.) (1988). *Handbook of multivariate experimental psychology* (2nd ed.). Plenum Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-4613-0893-5>
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja, 11*(2-3), 239–263. <https://hrcak.srce.hr/file/30831>
- Roviš, D. i Bezinović, P. (2011). Vezanost za školu – analiza privrženosti školi i predanosti školskim obvezama kod srednjoškolaca. *Sociologija i prostor, 49*(2), 185–208. <https://doi.org/10.5673/sip.49.2.4>
- Roviš, D., Bezinović, P. i Bašić, J. (2015). Interactions of school bonding, disturbed family relationships, and risk behaviors among adolescents. *Journal of School Health, 85*(10), 671–679. <https://doi.org/10.1111/josh.12296>
- Roviš, D., Jonkman, H. i Bašić, J. (2016). A multilevel analysis of adverse family relations, school bonding and risk behaviours among adolescents. *Journal of Child and Family Studies, 25*(2), 647–660. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0223-6>
- Shochet, I. M., Dadds, M. R., Ham, D. i Montague, R. (2006). School connectedness is an underemphasized parameter in adolescent mental health: Results of a community prediction study. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 35*(2), 170–179. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3502_1
- Upadyaya, K. i Salmela-Aro, K. (2013). Development of school engagement in association with academic success and well-being in varying social context. A review of empirical research. *European Psychologist, 18*(2), 136–147. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000143>
- Wang, M. i Eccles, J. S. (2012). Social support matters: Longitudinal effects of social support on three dimensions of school engagement from middle to high school. *Child Development, 83*(3), 877–895. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01745.x>
- Wang, M. i Fredricks, J. (2014). The reciprocal links between school engagement, youth problem behaviors, and school dropout during adolescence. *Child Development, 85*(2), 722–737. <https://doi.org/10.1111/cdev.12138>
- Waters, S. K., Cross, D. S. i Runions, K. (2009). Social and ecological structures supporting adolescent connectedness to school: A theoretical model. *The Journal of School Health, 79*(11), 516–524. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2009.00443.x>

School Bonding and Adaptive Behaviour in Adolescents

Vesna BUŠKO

Faculty of Humanities and Social Sciences,
University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Petar BEZINOVIĆ
Rijeka, Croatia

The paper examines the role of school experiences in accounting for behavioural and subjective aspects of high-school student adjustment. The study data were collected on a stratified random sample of students ($N = 978$) of both genders and attending all 4 grades of high schools in the Dubrovnik-Neretva County. Age and gender differences in the level and structure of relationships among the selected measures of school experiences, leisure-time variables, and adaptation outcomes were examined. Higher levels of students' attachment and commitment to fulfilling school obligations were detected among younger students and females, while the exposure to alcohol and substance use was expectedly found to be more common among higher-grade students. Multigroup structural equation analyses confirmed significant direct relationships of latent measures of school experiences with general satisfaction with life, and indirect relationships of the same school experiences variables with the regularity of substance use among students. Somewhat different magnitudes of structural parameters were observed between the samples defined by gender, whereas age differences in the obtained pattern of structural relationships were not supported by the empirical data.

Keywords: attachment and commitment to school, test anxiety, unstructured leisure activities, substance use, life satisfaction

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno / Attribution-NonCommercial